

BOSHLANG'ICH SINFLARNI IJTIMOIIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYAKARINI SHAKLLANTIRISH

Rustambekova Nigora Abduganisovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA Boshlang‘ich sinflarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish bolalarning jamiyatga moslashishi, ularning huquq va majburiyatlarini anglab yetishi hamda ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishini ta‘minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Quyida ushbu kompetensiyani rivojlantirishning bir nechta yo‘llarini ko‘rib o‘tamiz.

Kalit so‘zlar: guruhda ishlash, muloqot qoidalari, mas‘uliyat hissi, ekologik ong, tabiatga munosabat;

ANNOTATION The formation of socially active citizenship competencies in primary grades is important for children to adapt to society, understand their rights and obligations, and actively participate in the social environment. Below we will consider several ways to develop this competency.

Keywords: teamwork, communication rules, sense of responsibility, ecological awareness, attitude to nature;

АННОТАЦИЯ Формирование компетенций социально активного гражданина в начальных классах важно для адаптации детей в обществе, понимания своих прав и обязанностей, обеспечения их активного участия в социальной среде. Ниже мы рассмотрим несколько способов развития этой компетенции.

Ключевые слова: командная работа, правила общения, чувство ответственности, экологическое сознание, отношение к природе;

KIRISH.

Bu kompetensiyalar quyidagi yo‘nalishlar orqali rivojlantiriladi:

1. Vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirish Davlat ramzlari (bayroq, gerb, madhiyaga hurmat) haqida tushuncha berish, O‘zbekiston onstitutsiyasi va qonunlari asosida asosiy fuqarolik huquqlarini tushuntirish, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va madaniyat bilan tanishtirish;

2. Ijtimoiy muloqot va jamoada ishlash ko‘nikmalari

- Guruhda ishlash va muloqot qoidalarini o‘rgatish
- Hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat muhitini yaratish
- Konfliktlarni tinch yo‘l bilan hal qilish strategiyalarini o‘rgatish

3. Huquqiy va axloqiy tarbiya

- O‘z huquq va majburiyatlarini anglash
- Halollik, adolat va mas’uliyat hissini rivojlantirish
- Internet xavfsizligi va axborot madaniyatini shakllantirish

4. Ekologik ong va tabiatga munosabat

- Atrof-muhitni asrash va ekologik madaniyatni shakllantirish
- Tabiatni muhofaza qilishda faol ishtirok etishga o‘rgatish
- Chiqindilarni saralash, energiya tejash va suvni tejash kabi odatlarni shakllantirish

5. Liderlik va tashabbuskorlik

- Bolalarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash
- Mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish
- Jamoatchilik ishlarida ishtirok etishga rag‘batlantirish

Tadqiqot metdodoliyasi. Bunday kompetensiyalar o‘quv jarayonida turli fanlar, o‘yinlar, loyihaviy topshiriqlar va sinfdan tashqari tadbirlar orqali shakllantiriladi. Eng asosiysi, o‘qituvchi va ota-onalar bolalarning ijtimoiy faol fuqarolar bo‘lishi uchun ularni doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlashlari lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Vatanparvarlik – bu o‘z yurtiga, xalqiga, uning tarixi va qadriyatlariga hurmat va sevgi bilan munosabatda bo‘lishni anglatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini rivojlantirish uchun quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

1. Davlat ramzlari va madaniyati Bolalarga O‘zbekiston bayrog‘i, gerbi va madhiyasining ma‘nosi va ahamiyati haqida tushuncha berish. Shuningdek, mustaqillik va uning qadrini o‘rgatish.

2. Tarixiy shaxslar bilan tanishtirish O‘zbekistonning buyuk shaxslarining (masalan, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdulqodir Mashhadi) hayoti va faoliyatini o‘rganish orqali, o‘quvchilarni o‘z tarixini sevishtirishga va ularga hurmat bilan qarashga o‘rgatish.

3. Milliy bayramlar va marosimlar Mustaqillik kuni, Konstitutsiya kuni kabi muhim sanalarni nishonlash, ular orqali o‘quvchilarda yurtga nisbatan faxr va g‘urur hislarini uyg‘otish.

Tahlil va natijalar. Fuqarolik ongini shakllantirish. Fuqarolik ongini shakllantirish – bu o‘quvchilarga o‘z huquq va majburiyatlarini anglash, jamiyatda faollik ko‘rsatish va jamiyatning rivojiga hissa qo‘shish qobiliyatlarini o‘rgatish jarayonidir.

1. Bola huquqlari va majburiyatlari Bolalar o‘z huquqlari va majburiyatlari bilan tanishishi zarur. BMTning "Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasini" soddalashtirilgan shaklda o‘rgatish, bolalarga o‘z huquqlarini himoya qilishning ahamiyatini tushuntirish.

2. Jamiyatda faol ishtirok. O‘quvchilarga jamoat ishlarida qatnashishning ahamiyatini tushuntirish. Masalan, maktabdagi ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etish, atrof-muhitni tozalash kabi aksiyalarda faol bo‘lishni rag‘batlantirish.

3. Qarorlar qabul qilishda mas’uliyat Jamiyatda faollik ko‘rsatish uchun qarorlar qabul qilishda mas’uliyatni tushunish zarur. Buning uchun sinfdagi masalalar, kichik jamoaviy loyiha va guruh ishlarini bajarish orqali o‘quvchilarni mas’uliyatli bo‘lishga o‘rgatish mumkin.

4. Etik me’yorlar va axloqiy qadriyatlar O‘quvchilarga do‘stlik, halollik, mehr-muhabbat kabi axloqiy qadriyatlarni o‘rgatish. Ularni o‘zaro hurmat va e’tibor bilan munosabatda bo‘lishga undash.

2. Ijtimoiy muloqot va jamoada ishlash ko‘nikmalari

- Guruhda ishlash va muloqot qoidalarini o‘rgatish
- Hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat muhitini yaratish
- Konfliktlarni tinch yo‘l bilan hal qilish strategiyalarini o‘rgatish

Ijtimoiy muloqot va jamoada ishlash ko‘nikmalari bolalarning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, boshqalar bilan o‘zaro aloqada bo‘lishi va turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali ishlashini ta’minlash uchun juda muhimdir. Bu ko‘nikmalarni boshlang‘ich sinflarda shakllantirish, bolalar uchun ijtimoiy muvaffaqiyatga olib boradigan kuchli asosni yaratadi.

Ijtimoiy Muloqot Ko‘nikmalarini Rivojlantirish

Ijtimoiy muloqot – bu odamlarning bir-biri bilan fikr almashishi, his-tuyg‘ularini ifodalash, ma’lumotlar almashish va muammolarni hal qilishda samarali bo‘lishidir. Bolalarga bu ko‘nikmalarni o‘rgatish uchun quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha ishlash mumkin:

1. **Aktiv Tinglash.** Bolalarni faol tinglashga o‘rgatish – bu muloqotning asosiy qismidir. Aktiv tinglash boshqa odamning gaplarini tushunish va ularni e’tiborga olishni anglatadi.

- **Mashqlar:** Muloqotda do‘stlarining gaplarini to‘liq tinglash va o‘z fikrini bildirish, suhbatda qatnashishda boshqa odamni hurmat qilish.

- **O‘yinlar:** “Tinglash va takrorlash” o‘yinlari orqali bolalar biror hikoyani yoki gapni tinglab, qayta takrorlashni o‘rganishadi.

2. **O‘zini ifodalash**

Bolalarni o‘z fikrlarini ochiq va aniq ifodalashga o‘rgatish zarur. Ular o‘z hissiyotlarini, fikrlarini va istaklarini boshqalarga etkazish uchun tegishli so‘zlarni ishlatishlari kerak.

- **Mashqlar:** Turli vaziyatlarda o‘z fikrlarini qanday ifodalash kerakligi bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari (masalan, “Men shunday fikrdaman, chunki...”).

- **Rasmiy ifodalar:** Bolalar o‘z hissiyotlarini yoki fikrlarini rasm yoki chizma orqali ifodalash orqali muloqot qilishni o‘rganishadi.

3. **Savollar berish va javoblar olish**

Samarali muloqot uchun savollar berish va to‘g‘ri javoblar olish juda muhimdir. Bolalar boshqalarga savol berishni va ularning javoblariga qarab o‘z fikrlarini rivojlantirishni o‘rganishlari kerak.

- **Mashqlar:** “Savol- javob” o‘yinlari orqali bolalar turli savollarni to‘g‘ri va hurmat bilan berishni o‘rganadilar.

Jamoadada Ishlash Ko‘nikmalarini Rivojlantirish

Jamoadada ishlash – bu birgalikda muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish va umumiy maqsadlarga erishish uchun boshqalar bilan hamkorlik qilishni anglatadi. Jamoadada samarali ishlash bolalarga rahbarlik qilish, guruhdagi rollarni tushunish, va o‘zaro yordamda bo‘lishni o‘rgatadi.

2. Ijtimoiy Me‘yorlar va Qoidalar

Bolalar jamoadada ishlashda ijtimoiy me‘yorlarga va qoidalarga rioya qilishni o‘rganishlari kerak. Bu, o‘z navbatida, jamiyatda samarali va hurmatli munosabatlar o‘rnatish uchun muhimdir.

- **Mashqlar:** Maktabdagi tartib-intizomga rioya qilish, do‘stlarga yordam berish va ularga hurmat ko‘rsatish.

- **Gruppalar:** Jamoaviy faoliyatlar o‘tkazish, bunda bolalar birgalikda muammolarni hal qilishadi va bir-birlariga yordam berishadi.

3. Guruhdagi Rol va Mas‘uliyat

Jamoadada ishlashda har bir bola o‘z rolini anglab, unga mas‘uliyatli yondashishi kerak. Jamoa ichida har bir kishi o‘z vazifasini bajarishi va jamoaviy maqsadga erishish uchun mas‘uliyatni his qilishi lozim.

- a) **Mashqlar:** Guruhning har bir a‘zosi o‘ziga tegishli vazifani bajarishi va jamoa ishida qatnashishi uchun motivatsiya yaratish.

- b) **Loyihalar:** Sinfda kichik guruhlar tashkil qilib, turli loyihalar orqali jamoaviy ishni amalga oshirish. Har bir bola o‘z ishini va mas‘uliyatini biladi.

Ijtimoiy Muloqot va Jamoadada Ishlash Ko‘nikmalarini Rivojlantirishning Usullari

1. Roli O‘yinlari va Simulyatsiyalar

Bolalarga ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish va turli rollarda ishtirok etish orqali muloqot va jamoadada ishlash ko‘nikmalarini o‘rgatish mumkin. Masalan, "sinf rahbari", "do‘st", "o‘qituvchi" kabi rollarda ishtirok etish orqali ular o‘zaro muloqot qilish va muammolarni hal qilishni o‘rganishadi.

2. Guruhli Loyihalar va Tadbirlar

Guruhli loyihalar orqali bolalar birgalikda ishlashni, bir-biriga yordam berishni va jamoaviy maqsadlarga erishishni o‘rganadilar. Maktabda ekologik aksiyalar, sport tadbirlari yoki san‘at loyihalarini tashkil qilish kabi tadbirlar yordamida bu ko‘nikmalarni rivojlantirish mumkin.

4. Guruhli Muammolarni Hal qilish

5. Bolalar jamoadada muammolarni hal qilishda birgalikda ishlashga o‘rgatish zarur. Bunda ular fikr almashish, maslahatlashish va muammolarni hal qilishda bir-birini tinglashni o‘rganadilar.

3. Huquqiy va axloqiy tarbiya

- O‘z huquq va majburiyatlarini anglash
- Halollik, adolat va mas‘uliyat hissini rivojlantirish

- Internet xavfsizligi va axborot madaniyatini shakllantirish

Huquqiy va axloqiy tarbiya — o‘quvchilarda huquq va axloqiy qadriyatlar, mas’uliyat va ijtimoiy me’yorlarga hurmatni shakllantirish, shuningdek, ular o‘z huquq va majburiyatlarini anglash orqali ijtimoiy hayotda faol, mas’uliyatli va axloqiy jihatdan to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga o‘rgatiladi. Bu tarbiya bolalarda halollik, adolat, mas’uliyat va boshqalarga hurmatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. O‘z Huquq va Majburiyatlarini Anglash

O‘z huquq va majburiyatlarini anglash, bolalarga o‘zining ijtimoiy roli va mas’uliyatlarini tushunishga yordam beradi. Bu esa ularni ijtimoiy hayotda to‘g‘ri va samarali faoliyat yuritishga undaydi.

Bundan nima o‘rganiladi?

a) **Huquqlar:** O‘quvchilar o‘z huquqlarini tushunishlari kerak. Bunga ta’lim olish huquqi, tenglik, o‘z fikrini erkin bildirish huquqi kiradi.

b) **Majburiyatlar:** O‘z majburiyatlarini anglash – bu maktab qoidalariga rioya qilish, jamiyatga foydali bo‘lish va o‘z harakatlariga mas’uliyatli bo‘lishni anglatadi.

c) **Huquq va Majburiyatlar o‘rtasidagi farq:** O‘quvchilarni o‘z huquqlari va majburiyatlarini ajratib, mas’uliyatli qarorlar qabul qilishga o‘rgatish.

d) **Tushuncha va amaliyot:** Misollar orqali huquqlar va majburiyatlar haqidagi tushunchalarni amalda ko‘rsatish (masalan, maktabdagi tartib-qoidalar, o‘quvchining o‘z vazifalari).

Amaliy Mashqlar:

1. **“Hukumat o‘yini”:** O‘quvchilar o‘z huquqlarini himoya qilish va majburiyatlarini bajarish bo‘yicha o‘yinlar o‘tkazish.

2. **Muloqot va Suhbatlar:** O‘quvchilarga o‘z huquqlarini tushuntirib, jamiyatda qanday rol o‘ynashlarini muhokama qilish.

2. Halollik, Adolat va Mas’uliyat Hissini Rivojlantirish

Halollik, adolat va mas’uliyat — bu axloqiy qadriyatlar bo‘lib, ularni rivojlantirish bolalarda to‘g‘ri qarorlar qabul qilish, boshqalarga hurmat ko‘rsatish va o‘zining mas’uliyatini tushunish hissini shakllantiradi.

Bundan nima o‘rganiladi?

• **Halollik:** O‘quvchilarni yolg‘on gapirmaslikka, harakatlarida ochiq va halol bo‘lishga o‘rgatish.

• **Adolat:** Adolatli bo‘lish – boshqalarga teng muomala qilish, ularning huquqlarini hurmat qilish va adolatli qarorlar qabul qilish.

• **Mas’uliyat:** O‘quvchilarda mas’uliyat hissini rivojlantirish – o‘z faoliyati va harakatlari uchun javobgarlikni tushunish.

• **Etik Me’yorlar:** O‘quvchilarni jamiyatdagi etik me’yorlarga rioya qilishga o‘rgatish, do‘stlar va oila bilan adolatli va halol munosabatda bo‘lish.

Amaliy Mashqlar:

1. **“Adolatli bo‘lish” o‘yinlari:** O‘quvchilar adolatli muomala qilish, boshqalar bilan teng muomala qilishni o‘rganuvchi o‘yinlar o‘ynaydi.
2. **Insho yoki Hikoya yozish:** “Halol bo‘lishning ahamiyati” mavzusida insholar yoki hikoyalar yozish.

3. Internet Xavfsizligi va Axborot Madaniyatini Shakllantirish

Zamonaviy texnologiyalarni samarali va xavfsiz ishlatish – bu o‘quvchilarga axborotlar bilan ishlashni o‘rgatish, internetda qanday xavfsiz bo‘lishni tushuntirish, va axborot madaniyatini shakllantirishdir.

Bundan nima o‘rganiladi?

1. **Internet xavfsizligi:** O‘quvchilarga internetda xavfsizlikni ta‘minlash, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish va zararli kontentdan saqlanishni o‘rgatish.
2. **Axborot madaniyati:** Axborotlarni tanqidiy tarzda tahlil qilish, foydali va ishonchli manbalardan foydalanish.
3. **Kiberxavfsizlik:** Onlayn xatti-harakatlar va xavf-xatarlar haqida bilish, xakerlikdan saqlanish va axborotlarni shaxsiy maqsadlarda noto‘g‘ri ishlatishdan saqlanish.
4. **Soliq va huquqiy mas‘uliyat:** Internetda ishlatish huquqlari va qonunlarni anglash, mualliflik huquqiga hurmat ko‘rsatish.

Amaliy Mashqlar:

- **Onlayn xavfsizlik bo‘yicha simulyatsiyalar:** O‘quvchilarga xavfli vaziyatlarda qanday harakat qilishni ko‘rsatish.
- **Axborot manbalarini tahlil qilish:** Internetda topilgan ma‘lumotlarni ishonchliligini tahlil qilish mashqlari o‘tkazish.
- **“Kiberdo‘stlik” tadbiri:** Onlayn do‘stlik, xavfsiz muloqot va internetda yaxshi xatti-harakatlarni o‘rganish.

4. Ekologik ong va tabiatga munosabat

Atrof-muhitni asrash va ekologik madaniyatni shakllantirish;

Tabiatni muhofaza qilishda faol ishtirok etishga o‘rgatish;

Chiqindilarni saralash, energiya tejash va suvni tejash kabi odatlarni shakllantirish

5. Liderlik va tashabbuskorlik

Bolalarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash;

Mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish;

Jamoatchilik ishlarida ishtirok etishga rag‘batlantirish;

XULOSA. Bunday kompetensiyalar o‘quv jarayonida turli fanlar, o‘yinlar, loyihaviy topshiriqlar va sinfdan tashqari tadbirlar orqali shakllantiriladi. Eng asosiysi, o‘qituvchi va ota-onalar bolalarning ijtimoiy faol fuqarolar bo‘lishi uchun ularni doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlashlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To‘xtasinov, Sh.M. (2015). *Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. To‘lqinov, A.G. (2011). *Fuqarolik tarbiyasi*. Toshkent: O‘qituvchi.
3. Akhmedov, D.Z. (2010). *Ijtimoiy faoliyat va fuqarolik ongini rivojlantirish*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Muzhikov, N.S. (2007). *Axloqiy tarbiya asoslari*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta‘lim Vazirligi.
5. Rasulov, M.S. (2008). *Huquqiy tarbiya*. Toshkent: O‘qituvchi.
6. Makarova, N.S. (2012). *Ijtimoiy muloqot va jamoaviy ish*. Toshkent: O‘zbekiston Davlat Pedagogika Universiteti.
7. Xushvaqtov, I.K. (2016). *Jamoadi ishlash va ijtimoiy muloqot*. Toshkent: Fan va texnologiya.